

Розділ 8. ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ РОМАНА ДАШКЕВИЧА

Сучасна українська історіографія характеризується науковими пошуками, спрямованими на дослідження відомих знакових постатей національної історії. Здійснення таких наукових пошуків допомогли розширити просопографічні дослідження новітньої української історіографії. Передусім історики звертаються до вивчення життєвого та творчого шляху тих осіб, які були організаторами й безпосередніми учасниками національно-визвольного руху, діяльність яких із політичних міркувань у роки панування тоталітарної системи на українських землях замовчувалася або фальсифікувалася, а подекуди вони взагалі були вилучені з наукового та суспільно-політичного обігу. До таких постатей, які вимагають наукового вивчення, що відповідало б сучасному етапу українського дослідницького процесу, належить Роман Дашкевич – учасник національного руху Галичини початку ХХ ст., військовий діяч часів Першої світової війни й Української революції 1917–1921 рр., адвокат, доктор права, громадсько-політичний і військовий діяч, голова товариства «Луг» (1925–1939), генерал-хорунжий Армії Української Народної Республіки (УНР).

У грудні 1892 р. на Львівщині, в колишньому селі Дрогобицького повіту, сьогодні район міста Борислав із боку Трускавця, у сім'ї священника народився творець артилерії УНР, громадський та політичний діяч Роман-Микола гербу Корибут Дашкевич. Досить цікавим, можна сказати, романтичним є факт схожої долі Р. Дашкевича та його дружини. Олена Степанів – перша в світі жінка-офіцер – народилася на день пізніше й виховувалася у подібній сім'ї священнослужителя. Обоє були військовими та громадськими діячами. Романа Дашкевича малечку виховували в душі українських традицій.

Біографія Р. Дашкевича раннього періоду назагал відображає життєвий шлях молоді, яка походила з галицьких священницьких родин. Такими етапами було навчання в місцевих народних школах, згодом гімназія або вчительська семінарія, а далі – вища школа. Отже, формування світогляду та суспільно-політичних поглядів Р. Дашкевича відбулося у священничому середовищі його галицької родини. Сім'я Р. Дашкевича була пов'язана з національно-визвольним рухом та консервативними українськими традиціями. Звичайно, Австро-Угорський конституційний лад був відносно сприятливим для розвитку української національної свідомості¹.

Батько Р. Дашкевича, о. Іван був українським патріотом: «Встаньте, браття! Будьмо тим, чим бути можемо і повинні, будьмо народом» – це слова тодішніх

¹ Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002; Дейвіс Норман. Європа: історія / пер. з англ.: П. Терещук, О. Коваленко. Київ: Основи, 2000. 1464 с.

греко-католицьких священників. Своїми переконаннями та баченням України він ділився зі сином. Отець Іван виховав його так, щоб Роман чітко усвідомлював – він українець і його народ – це українці. Батько передав синові мрію про визволення України від іноземного панування та прагнення до здобуття власної держави².

У 1911 р., після закінчення української гімназії в Перемишлі, коли він відвідав Велику Україну і завершив свою подорож у Криму, Р. Дашкевич остаточно зрозумів, що незалежність потрібна нам так само, як повітря і вода. Те, чим українці Галичини користувалися повною мірою: українські школи, газети, друкарні, українська мова в церкві, політичні партії, право називати себе самостійним народом, для українців у Російській імперії було недосяжно.

У студентські роки Р. Дашкевич очолював просвітницький гурток товариства «Просвіта», належав до культурно-освітньої комісії Українського студентського союзу, виїжджав із лекціями до галицьких сіл та міст. Однак, на його думку, цього було недостатньо. Вчителів, викладачів і вихователів вистачало, а от солдатів – ні. Це розумів і відчував не тільки Роман, а й багато його співвітчизників та майбутня дружина³.

У березні 1913 р. Р. Дашкевича, до того часу голову просвітницького гуртка при «Українському студентському союзі», обрали кошовим «Повітової Січі» на загальних зборах. Передумовою цього стало непорозуміння між частиною студентів-членів товариства та складе фінансове становище, тому одним із перших рішень Р. Дашкевича було позбутися накопичених боргів. Також Р. Дашкевич вирішив, окрім освітньо-культурної роботи, спрямувати діяльність товариства у бік Січового стрілецтва, і не тільки у Львові, але й у повіті. Вправи, як у «Січі», тренування проходили щовечора за різним графіком і залежали від завантаженості студентів. Жінки й чоловіки, тобто всі члени, щонеділі, деколи що дня, виїздили по селах для спільного тренування зі січовиками. Стрічки, січова гімнастика та пісні приваблювали молодь у селах і нагадували про українські звичаї. Після вправ селяни та студенти збирались у читальнях, де представники «Повітової Січі» виступали з різними доповідями на тему української звитяги й недалекого збройного конфлікту з Росією. Це було вкрай необхідно, оскільки тодішня молодь, як і теперішня, була схильна наслідувати тенденції великих міст. Тож молодь українського села намагалася розмовляти польською мовою, вдягалася за польської модою і таке інше. Що стосується одягу січовиків, він нагадував козацький, який хоч і був незручний, їм дуже подобався. Роман усіма можливими способами намагався долучитися до громадської діяльності, яка би принесла користь українському суспільству. Зокрема, з нагоди 40-річчя літературної, наукової та національно-громадської діяльності Івана Франка «Повітова Січ» замовила видрук 2 000 його портретів. Після продажу частину виручених грошей передали І. Франку на його ювілей. Тоді таким займалась

² Заславський В. Л. Історія генерал-хорунжого Р. Дашкевича. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. С. 9.

³ Там само. С. 9–10.

уся Галичина й Буковина. Пізніше, у червні 1913 р., на площі Сокола-Батька відбулося перше свято «Повітової Січі» на честь І. Франка. Після цього члени товариства Р. Дашкевича пройшли маршем вулицями Львова, виконуючи переважно пісні «Січі», а також деякі написані Франком. Ця подія принесла велику популярність «Повітовій Січі». В організацію вступало дедалі більше студентів і робітників⁴.

Із вибухом Першої балканської війни Р. Дашкевич та академічна молодь почала цікавитись «українським питанням». Розпочалися виклади у Львівській «Академічній громаді» на тему «Українська справа в евентуальній війні». Все це привело до розуміння потреби якнайшвидше створити власні військові організації. Роман разом з академічною молоддю сформував комітет, головою якого вибрали Івана Чмолу, майбутнього полковника Січових стрільців. Комітет розпочав свою роботу, організувавши навчання на міських площах та лекції в «Академічній громаді» і товаристві техніків «Основа». З метою організованої практики та якісного навчання було вирішено створити стрілецьку асоціацію «Союз українських стрілецьких товариств», для цього підготовлено та направлено відповідне звернення до Міністерства внутрішніх справ у Відні. Комітет також підготував український військовий підручник, встановив форму одягу для стрільців і видав три журнали «Відгуки», в яких розповідалось про військові організації⁵.

Загострення відносин між Австро-Угорщиною та Російською імперією давало підстави очікувати новий збройний конфлікт. Залишалось відкритим українське питання про роль і місце України в цій війні. Окремі українські діячі не відкидали можливості створення Української держави на самостійницьких засадах. Серед українців актуальною стала потреба військової національної організації. Найбільше роботи щодо військового виховання молоді проводила академічна молодь та «Український січовий союз». Відповідна проблема стала предметом обговорення II Всеукраїнського з'їзду студентської молоді, що проходив у липні 1913 р. На ньому студентська молодь зійшлася на думці, що в майбутньому конфлікті потрібно зважати на Австро-Угорську імперію⁶.

Голова Українського січового союзу Кирило Трильовський 18 березня 1913 р. домігся від крайової влади дозволу на заснування військової організації Українських січових стрільців. Заступником товариства став друг Р. Дашкевича І. Чмола, який, як згадував у спогадах К. Трильовський, по суті, здійснював повне керівництво товариством. Отже, у травні 1913 р. за наказом К. Трильовського львівська «Повітова Січ» подала на затвердження влади, а саме Генерал-губернаторства, статут товариства «Українські січові стрільці II» (УСС-II). Восени розпочалося нове життя й необхідно було

⁴ Олена Степанів – Роман Дашкевич: спогади і нариси / упоряд.: Я. Р. Дашкевич, І. В. Дурбака, Г. І. Сварник. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2009. 632 с.

⁵ Олена Степанів – Роман Дашкевич: спогади і нариси. 632 с.

⁶ Гурак І. Ф. Суспільно-політична діяльність Українського студентства Східної Галичини на початку ХХ. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника*. Івано-Франківськ, 2006. Вип. 10–11. С. 18–28.

просторіше приміщення, оскільки кількість членів збільшувалася. Нове приміщення винайняли на вулиці Коперника, 5. У жовтні 1913 р. за кошти Р. Дашкевича закупили й привезли гімнастичні прилади з Праги, що збільшило популярність товариства. З осені 1913 р. активізувалася робота у товаристві УСС-II: проводилися спортивні тренування та січові вправи, курси військової підготовки зі зброєю, виїзди та доповіді на різні теми не тільки у Львівські села, а й інші області тощо. На виїздах, які могли відбуватися навіть у неділю і свята, навчали військовій справі та дисципліні. Діяльність обох товариств настільки розширилася, що їм довелося створити власну канцелярію. Для регулярної роботи УСС-II закупили кілька сучасних гвинтівок типу «Манліхер 95», два карабіни для стрілянини у приміщенні та майже 200 австрійських гвинтівок старого типу «Верндля». Під завершення 1913 р. обидва товариства налічували приблизно 300 членів та ділилися на січовиків та Українських січових стрільців. Усі тренувалися у призначений час, але не менше двох разів у тиждень. Члени товариства УСС-II склали спеціальну присягу, після чого отримували відзнаку з написом «Воля чи смерть!». Важливим для УСС-II залишалось питання форми одягу, воно цікавило старшин «Українського січового союзу» і «Сокола-Батька», та довго не мало вирішення. Врешті, Р. Дашкевич обрав форму, аналогічну до вбрання «Повітової Січі». Обома товариствами дедалі більше цікавилися люди, тож їхня культурно-просвітницька робота розширилася. Було організовано театральний гурток, одну з кімнат перетворили на театральну залу, де облаштували сцену, придбали відповідні декорації, завіси тощо. Першою зіграли п'єсу «За батька» Бориса Грінченка, її неодноразово повторювали у Львові, Винниках та Янові. Після цього поставили ще кілька спектаклів. Навесні 1914 р. розпочалася підготовка трагедії «Сфінкс Європи» під художнім керівництвом відомого тоді автора Василя Пачовського. Прем'єру планували зіграти до роковин Сокільського фестивалю у червні 1914 р., однак через очевидні події цього не сталося. Організували також два хори: чоловічий хор та змішаний. Урочистість на честь Т. Шевченка відбулася на високому рівні в залі «Повітової Січі». На початку березня 1914 р. «Повітова Січ» влаштувала січово-стрілецький курс, в якому взяли участь представники «Січі» з Львівського, Бобрецького й інших сусідніх районів. Тут навчали січових і стрілецьких вправ, правил та методів пожежогасіння, а після закінчення курсанти провели стрілецькі тренування на околиці Львова. Тоді Львів уперше за багато років побачив справжню зброю в українських руках. Січові стрільці II гордо пройшли вулицями Львова. Українці щиро вітали свою нову молоду армію, проте поляки були обурені.

Формально Р. Дашкевича, студента правничого факультету Львівського університету, обрали головою товариства «Січові Стрільці II» тільки 25 січня 1914 р. На протигагу першому товариству, що об'єднувало лише студентів, друге згуртувало простий люд. Стрілецькі товариства швидко набирали популярності по всій Галичині, але Січові стрільці Р. Дашкевича були найбільш численними і діяльними. Кошовий Р. Дашкевич зумів зібрати у стрілецьких

рядах львівських робітників, придбав для них не лише військову форму, але й зброю⁷.

Крім пожежної справи і січових тренувань, потрібно було всебічно розвивати особовий склад та максимально швидко навчати його військової справи. У поляків із цим усе було набагато краще. Роман Дашкевич пояснював це тим, що український народ до моменту вибуху світової війни ставився байдуже до армії. За таких умов кошовий намагався проводити роботу спільно з отаманом Українського січового союзу К. Трильовським. Тому вже у квітні 1914 р. львівські УСС-II та члени «Повітової Січі» провели маневри з холостою стрільбою, а також вдосконалили свою медичну підготовку. Першу жіночу соту УСС-II очолила майбутня дружина Романа Дашкевича – Олена Степанів. «По вправах перейшли стрільці і січовики Львівського повіту (коло 600 людей, з того дві чети в одностроях з крісами) через Львів від Личаківської рогачки до вулиці Коперника... Це перший раз видів Львів Українських січових стрільців зі зброєю», – згадував Р. Дашкевич. Після цих подій польові тренування зі зброєю проводили щотижня, періодично й нічні.

«Я розказував батькові та рідні, як у Львові організують Січових стрільців, як виглядає новий український жовнір, як вправляємо крісами... Малий братчик слухав цього, затискав кулаки. Казав, що як підросте, то навчиться добре стріляти з кріса, впишеться до Січових стрільців, а коли прийде війна, то піде на війну за Україну», – слова Р. Дашкевича 1914 р.

Робота тривала. Навесні 1914 р. Р. Дашкевич та інші вирішили провести січові свята у двох селах, де «Січ» була найкраще організована, і подарувати цим «Січам» прапори. У червні 1914 р. таке свято планували провести у Львові, також із врученням прапора. Переважно свята-фестини виглядали так: «Сусідні “Січі” приходили похідним порядком, співаючи січові пісні. На площі очікувала їх місцева “Січ”, уставлена в дволаву, і вітали гостей привітом: “Здорові були, товариство!”, на що ті так само відповідали. Прибуваюча “Січ” ставала у дволаву, а її кошовий здавав звіт кошовому місцевої “Січі” – скільки січовиків і січовичок прийшло у гості... Оба кошові віталися, подаючи собі руки. Починався фестин: вправи вільноруч, вправи січовичок лентами, січовиків – топірцями і списками. Часом виступали місцеві хори, деколи хор львівської “Повітової січі” у своєму цілому зборі або бодай його чоловіча “вісімка”. По святочній програмі – розвагова частина: танці, забави, колесо щастя, фантова льотерія, а водночас лунали січові і народні пісні. Коли надходив кінець фестину, всі “Січі” уставлялись в козацький чотирикутник, відпоручник “Повітової січі”, а відтак кошовий місцевої “Січі” дякували сусіднім “Січам” за те, що прибули на фестин. Опісля “Січі” – гості ставали в лави та, співаючи січові пісні, відходили домів...», – згадував Р. Дашкевич.

Результатом цих провінційних свят стала організація «Січей» у префектурі і водночас дружба та солідарність. Такі січі були справжнім святом для всього села, а молодь залюбки викладалася і вільний від роботи

⁷ Дашкевич Р. І., Ничка Г. А. Товариство «Повітова Січ» у Львові. *Гей там на горі «Січ» іде!* Едмонтон, 1965. 432 с.

час присвячувала справам січей. Восени і зимку відбувалася підготовка до вистав і концертів. Для сільських «Січей» «Повітова Січ» видруковувала афішу з програмою січового свята, щоб інформація про події швидко поширювалася.

У травні 1914 р. у Гаях під Львовом провели перше прапорове січове свято, якому передували нічні навчання львівських Українських січових стрільців. На свята УСС-II марширували селом, співаючи українські пісні та несучи над головою багрянний прапор із синьо-жовтою смужкою. Р. Дашкевич максимально намагався популяризувати українські символи та традиції. Таких свят і подій було багато, адже «Повітова Січ» та УСС-II системно та планомірно працювали для виховання не лише майбутніх вояків української армії, а й добрих громадян України. Усе, що робив Р. Дашкевич, було важливим, оскільки в 1913–1914 рр. на Сході України царський уряд посилив репресії проти українського народу, закрив останню «Просвіту» і заборонив українські часописи та українські видання.

У Львові 1 серпня 1914 р. українські партії в парламенті утворили Головну Українську Раду для захисту інтересів галицьких українців перед урядом Австро-Угорщини. Радикали, демократи та соціал-демократи забули про політичну боротьбу й заявили, що всі вони є українцями і мають одну мету – вибороти незалежність України. 4 серпня 1914 р. вони утворили добровільну українську військову організацію – Українські січові стрільці (УСС). Охочих вступити було багато (приблизно 10 тис. осіб), проте австрійська влада дала дозвіл прийняти лише 2,5 тис. стрільців. Звичайно, кістяком цієї армії стали члени «Січі», друзі та учні Романа Дашкевича. Однак сам Дашкевич до створеного ним корпусу не вступив, позаяк був мобілізований владою до регулярної армії, а саме до артилерії. Військове керівництво, певно, вирішило, що розумний студент має наводити гармати на ворога, а не кидатися зі зброєю на ворожий кулемет, адже артилерія вимагає певного інтелектуального рівня. Утім, для Р. Дашкевича це не було позитивом: замість того, щоб воювати пліч-о-пліч із товаришами, він опинився серед чужих людей. Приблизно тоді ж в Австро-Угорщині почалося переслідування тих, кого вважали прихильниками Росії. Тисячі українців були відправлені до таборів, а до українців-солдатів австрійці та мадьяри ставилися з презирством.

Уже 28 липня 1914 р. почалася австро-сербська, а 6 серпня 1914 р. – австро-російська війна. Майже всі львівські члени «Повітової Січі» були мобілізовані до австрійської армії. Проте більшість із тих, хто на той час не мав призовного віку, добровільно вступили до легіону Українських січових стрільців, до чого підбурювали їх Головна Українська Рада та Бойова Управа УСС. На жаль, серед мобілізованих до австрійської армії були також повітові січовики та старшини Товариства УСС-II, серед них і Р. Дашкевич.

«Народ, який не бажає годувати власну армію, невдовзі годуватиме чужу», – казав Наполеон Бонапарт. Остаточою утвердилась у свідомості Р. Дашкевича ідея необхідності власного війська в 1915 р., напередодні Різдяних свят, коли він перебував у рядах австрійської армії: «Брудне,

здається, забуте малярське містечко Гаймашкер над болотним озером. Вправді на полудні, але морозний вітер тягнув з півночі. Запасна батарея майже ціла українська, а офіцери – це усі нації Австрії, найменше українців. Серед т. зв. однорічників – кілька українців. Здається, з усіх найбільший сум у нашій батерії. Надходять свята. Та ніхто ні словом не писне про свята. Рано і пополудні – вправи при гарматах і на уїздальні коней. Українці відтяті від рідні бойовою лінією. Навіть листа ніхто не дістане. До цього, при війську прибиті видуманим п'ятном якихось зрадників. У батареї тихо. По приказі зафасували чорну каву, п'ють, це – на Святий вечір. У кімнаті, де були гарматчики, які вернули з поля ранені чи хорі, чути легоньку колядку. Усе клене усіх і вся і, здається, став би і зрадником, бо за що ненависть, погорда, зневага до тих, які вмирили або хотіли вмерти за цісаря і чужу державу. Нас кількох пішло по чорній каві до кантини. У кантині не було нічого, щоби бодай трошки пригадувало яку-небудь страву зі Святого вечора. Був хіба малярський паприкований і перчений гуляш та перчена малярська ковбаса. Треба було і при тім відбути Святий вечір. Замість побажань кращого – проклін усім і всі за Талергоф, за шибениці і за нинішні свята. 9 година. Трублять. Треба йти спати, бо завтра, на Різдво, вправи дальше»⁸.

Великодні свята 1915 р.: «В 1915 році обходив я Великдень у малярському містечку Денгіші в шпиталі з перев'язаною головою. Наш Великдень! Але місто не знало нашого Великодня. Вони – латинського обряду. В них уже по Великодніх святах. Так і в мене Великдень, як звичайна неділя. Пішов за місто між винниці. Виноград розвивається. Весна там скорше. Пташки співають, а в міському парку співають солов'ї; в ресторані грає малярська музика, а люди п'ють ясно-червоне денгійське вино. Зайшов і я, згадав давні свята, напився вина, і так зі сумом минули свята»⁹.

У 1916 р. Р. Дашкевич знову напередодні зимових свят згадує неприємність, беззмістовність перебування в чужій армії: «Мороз. Батарея стоїть у чистому полі на позиції. Вечір, спокій, та не зовсім. Здається, на це, щоб перебити москалям святкування, австрійські батареї час до часу стріляють. Про нас, українців, ніхто і не думає, що й у нас Святий вечір. Австрія святкувала свої свята латинські. Сніг лежить на який метр. Тяжко дістатись від одних декунів до других. Чи комусь з цих українців у батареї на чімсь залежить? Нікому. Ми вправді перейшли побідним походом з Карпат по Почаїв на Волині, бачила нарікання на малярів. Все було без думки і без надії. Ми бачили один жах перед маярами. На Волині села без людей, де тільки собаки стадами, наче вовки, бігали, а хати та цілі села горіли. Чи хотілось побіди? Усе бай-дуже. В однім декунки ми зійшлися. Приготували перед тим дещо на свята. Кухар, який стояв з кухнею в селі, привіз нам навіть куті. Такі у нас свята були. Ми таки побажали собі й другому, що нехай мине все перебуте лихо нашого народу, та бажали бодай надії, нехай воно буде краще. Заколядували, хоча і не вільно було співати. Та ніхто не спиняв. Усі чули: не зачіпайте їх, бо і коли розлюченого раба зачепиш, то готов гаркнути як собака. Свята

⁸ Олена Степанів – Роман Дашкевич: спогади і нариси... 632 с.

⁹ Там само. С. 288.

минали, як кождий буденний день. Одною радістю були листи від рідні, а в прочім – усе чуже»¹⁰.

І знову про Великодні свята: «В 1916 році вибирався я зустрічати Великдень в українському селі на Буковині, коло містечка Заставна (назву села забув). Я на квартирі в гарній покутській буковинській хаті. Нас двоє на квартирі. Я й один поляк. Свята! Господиня, хоча не багата, приготується до свят. Хата вибілена, вимашена, дівчата нароби́ли багато цвіті з паперу, прикрасили хату. Хата наче писанка. Я дав трохи гроша господині, і вона спекла і для мене паску та й ще дещо, а дівчата написали писано.

Велика субота! В церкві плащениця, грають калатавки. Десь коло півночі прийшов наказ, що зараз по півночі батарея виходить на фронт. Ще перед світанком гарматчики з жалем зібрали своє добро; кождий потягнув до гармат. Все готове. Батерія рушила. Люди вертають з резурекції. Моя господиня посвятила паску, писанки і так, як їхав я на коні, передала мені кілька свячених яєць, хотіла передати і пасочку, та не було де взяти! Великдень – весна, та цілісінський день не зліз я з коня; аж ген пізно вечором стали ми на ква[р]тиру з тим, що за три години мали рушити далі, бо був наказ, щоб стати на позиції, ще нім сонце зійде, щоб москалі не бачили...»¹¹.

Лютнева революція 1917 р. у Росії та революційні процеси в імперії Габсбургів у другій половині 1918 р. активізували на українських землях визвольний рух за державність. У цих умовах українці, як і решта народів колишніх імперій, взяли́ся створювати та розбудовувати державні інституції, без яких неможливе існування незалежної країни¹².

Українська політична еліта не відразу підтримала ініціативу старшин формувати регулярну армію, зайнявши спочатку антимілітаристську позицію. Представники Центральної Ради (ЦР) ставили під сумнів доцільність створення українського війська¹³. Однією з причин повільного формування української армії була надмірна політизація всього процесу¹⁴. У Генеральному секретаріаті публічно обговорювали питання формування всенародної міліції як альтернативу регулярній армії¹⁵. «Не своєї армії нам, соціал-демократам, треба, а знищення всяких постійних армій», – публічно заявляв голова Генерального секретаріату Володимир Винниченко. Підтримував цю ідею й керівник ЦР Михайло Грушевський, який вважав, що: «Нормальною формою охорони для демократичної держави являється всенародна міліція»¹⁶.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само. С. 289.

¹² Магочій П. Р. Історія України. Київ: Критика, 2007. С. 441–442.

¹³ Верстюк В. Ф. Українська Центральна Рада й українізація військових частин Російської армії. *Український історичний журнал*. 2012. Ч. 3. С. 4–27. URL: http://resource.history.org.ua/publ/journal_2012_3_4

¹⁴ Лебедева І. М., Комова О. С. Настрої командного складу Армії УНР на тлі політичної кризи весни 1918 р. *Сторінки історії: зб. наук. праць*. 2021. Вип. 51. С. 124–135.

¹⁵ Дем'янюк О. В. Перебування українських військових підрозділів на території Волинської губернії в добу Української революції. *Військово-науковий вісник*. 2017. Вип. 27. С. 163–175. doi: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.27.2017>.

¹⁶ Тютенко Р. В. Соціальний портрет офіцера українських армій періоду Національної революції (1917–1921 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 / Національна академія сухопутних військ ім. гетьмана Петра Сагайдачного, Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2018. С. 133–134.

Унаслідок наростання протиріч виникали численні розбіжності; старшини, використовуючи свій авторитет і популярність серед вояцтва, відстоювали власну ідею будівництва регулярної української армії. Завдяки рішучим діям офіцерів, попри невдоволення урядовців ЦР, було розпочато процес українізації військових частин колишніх імперій та утворення нових українських військових формацій¹⁷. Одним із перших та найактивніших лідерів старшинського руху був майбутній генералхорунжий Армії Української Народної Республіки – Р. Дашкевич¹⁸.

Унікальний досвід участі у Першій світовій війні, де Р. Дашкевич проходив військову службу на посаді сотника артилерії австроугорського війська, вплинув на формування характеру та загартував його як військового командира. Сукупність досвіду, організаційних навичок, здобутих на війні, освіти й виховання стали в нагоді Р. Дашкевичу згодом, коли він разом із рештою українських старшин розпочав формувати артилерію Січових стрільців¹⁹.

Звістку про початок визвольних змагань на українських землях Р. Дашкевич отримав, перебуваючи в російському полоні, куди потрапив разом з іншими старшинами українцями з фронту²⁰.

Роман Дашкевич згадував: «Революція застала багатьох українців з Галичини, Буковини, Закарпаття, колишніх вояків австрійської армії, у російському полоні, розсіяних по цілій тодішній Росії. Були це вишколені старшини і вояки, які перебули бої на фронтах, які добре знали фронтову службу гураганні артилерійські вогні...»²¹.

У 1917 р., будучи в російському полоні, традиційно перед новорічними святами Р. Дашкевич записав свої думки: «Надворі ясна ніч. Ні одної хмаринки на небі. Всі зорі горять вогнями. Сибірський мороз 45–50 степ. Надворі не можна віддихати. Вітер мете снігом, змішаним з піском. Це ж недалеко пустиня Гобі. Великий табір полонених. Тут москалі сортували Австрію після націй і кожда нація мала свої кімнати, осібні від іншої нації. Свята сумні і без думки. Тисячі кілометрів від рідного села. Надходить вечір. Думки ідуть додому – що вдома, що в рідному краю. У нас вечір, а там, вдома – 10 год. перед полуднем, бо різниця між нами – там, недалеко Монголії, а Львовом – 8 годин. У нас 8 годин скорше сонце сходить, ну й заходить. Ідуть бажання при білім хлібі замість проскурки. Та ніхто не знає, що кому, а навіть собі бажати. Засіли до вечері. На другий день рано зайшли до православної церкви у таборі»²².

¹⁷ Горелов М. Є. М. Міхновський і українізація війська. *Україна в революційних процесах (перших десятиліть ХХ століття)*. Міжнародна науково-теоретична конференція (Київ, 20–21 листопада 2007 р.). Київ, 2007. С. 298–310.

¹⁸ Ткачук П. П., Стеців, Я. В. Роль старшинартилеристів у формуванні Українських армій на початку Української революції 1917–1921 рр. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2022. Вип. 23. С. 51–61. doi: <https://doi.org/10.24919/2664-2735.23>

¹⁹ Тинченко Я. Ю. Офіцерський корпус армії Української Народної Республіки (1917–1921). Київ: Темпора, 2011. 424 с.

²⁰ Литвин М. Р., Науменко К. Є. Збройні Сили України першої половини ХХ ст. Генерали та адмірали. Львів; Харків: Вид-во Saga, 2007. 244 с.

²¹ Дашкевич, Р. Артилерія Січових Стрільців у боротьбі за Золоті київські ворота. Нью-Йорк: Червона Калина, 1965. С. 5.

²² Олена Степанів – Роман Дашкевич: спогади і нариси. 632 с.

Не краще Р. Дашкевич провів і Великодні свята: «В 1917 році зустрічав я Великодні свята в таборі полонених далеко в східній Сибірі на Забайкалі. Православна церковця; солдати зійшлися до церкви. Та це не той Великдень, що в нас на Україні, та й ще до того на селі. До церкви прийшли солдати, прийшли й полонені (в кого був Великдень). Надворі мороз. Це той сибірський мороз, бо весна пізня. Та в цілій Росії йде революція. Всі мої надії та снування плянів – як дістатися якнайскоріше з над границі Китаю Забайкалу на Україну? Але надія є. І хоч тисячі кілометрів ділять мене від України, то я знаю, що небаром подякую за хліб і сіль полоненого і буду на Україні, щоб не знати, які були перешкоди, і щоб не знати кілька тих тисячів кілометрів було. Там на Україні своя національна революція йде, організують своє військо. А я ж вояк і в українській війську як найскоріше мушу служити. Найближчий Великдень буду святкувати на Україні... і ніщо мене тут не задержить...»²³.

Попри ризик загинути, думки про свободу та власну Українську державу мотивували полонених до втечі з полону, щоби приєднатися до визвольного руху. Варто зазначити, що Р. Дашкевич підтримував бойовий дух українських полонених старшин, адже вже тоді обмірковував ідею втечі, повернення на Батьківщину та будівництва українського війська, зокрема артилерії. Він усвідомлював свою відповідальність за український народ та розумів, що саме завдяки допомозі досвідчених українських офіцерів зможе утворити боєздатні гарматні підрозділи, які становитимуть потужну військову силу українського війська. Серед вояцтва найбільше підтримав ініціативу Романа Дашкевича втекти з полону сотник Михайло Матчак, який пізніше був одним із перших старшин Галицько-Буковинського куреня та особистим ад'ютантом Євгена Коновальця²⁴. Про таких офіцерів Р. Дашкевич згадував: «У полоні будучи, ці люди, колишні вояки, не раз утікали з нараженням життя з таборів з примусових робіт на півночі Росії, з Мурманська чи Сибіру»²⁵.

Великий вплив на усвідомлення Р. Дашкевичем своєї відповідальності за майбутнє українського народу мало довоєнне знайомство з Є. Коновальцем. Під час навчання у Львівському університеті студенти швидко заприятелювали, адже мали багато спільних інтересів та були виховані на спільних цінностях – любові до батьківщини та шануванні українських традицій і культури. Як виявилось, зароджена дружба проіснувала між ними до кінця життя. Тож іще в російському полоні внутрішній ціннісний компас націлив Р. Дашкевича та групу українських вояків до втечі з неволі, щоб повернутися на українські землі й очолити будівництво війська. Варто зазначити, що Р. Дашкевич займав лідерську позицію серед полонених старшин та, попри їхні сумніви, спромігся переконати у правильності рішення втекти з полону. Про настрої полоненого вояцтва він виснував: «Революція збудила в цих людей надію на волю. Багато цих полонених українців старалися дістатися на Україну, звідки приходили вістки про Українську Центральну Раду (УЦР), універсали УЦР, військові з'їзди, українське військо. Дістатися на Україну, там стати до праці, вільної праці, допомогти

²³ Там само.

²⁴ Науменко К. Є. Матчак Михайло Федорович. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк. Київ, 2018. Т. 18. URL: <https://esu.com.ua/article-67059>

²⁵ Там само.

в будові Української держави, затягнутися до українського війська, – це було мрією багатьох полонених українців»²⁶.

Прибувши до Києва, Роман Дашкевич зустрівся з Євгеном Коновальцем, Іваном Чмолою та Федором Черником, щоб обговорити питання будівництва українського війська й запропонувати план формування української артилерії²⁷. Цій ідеї Р. Дашкевича сприяло рішення Галицькобуковинського комітету, яке було прийняте влітку 1917 р. та мало на меті організувати у Києві Галицькобуковинський курінь Січових стрільців²⁸.

Щоб розпочати комплектування першої гарматної батареї, Р. Дашкевич та Є. Коновалець закликали «Тимчасову головну раду галицьких, буковинських і закарпатських українців» звернутися з відозвою до українців, щоб ті вступали в ряди Січових стрільців і поповнювати лави українського війська²⁹.

Водночас, попри стихійно розпочатий процес українізації військових частин та формування нових добровольчих підрозділів, українські офіцери, вихідці з російської армії, не надто охоче приймали до своїх лав галичан та буковинців. Українські старшини, виховані в дусі російської військової традиції, остерігалися звинувачень із боку російського командування, яке вороже ставилося до колишніх австрійських вояків, тому орієнтувалися переважно на військові кадри колишньої російської імперії, ігноруючи представників із Галичини та Буковини. Зазначені обставини сприяли кадровому забезпеченню Галицько-буковинського куреня, зокрема батареї Р. Дашкевича, адже підрозділ лише формувався і туди на військову службу приймали всіх охочих³⁰.

Однак складна військовополітична ситуація у Києві, пов'язана з активною більшовицькою агітацією, негативно вплинула та сповільнила процес формування війська. Сам Р. Дашкевич характеризував тогочасну ситуацію у Києві так: «Совети, які 7 листопада 1917 р. прийшли до влади, організували свої військові частини з полонених австрійців, німців, передусім із мадярів. Українського війська було потрібно якнайбільше, тим паче, що і на Україні большевицькі агітатори почали розкладову агітацію серед українських військових частин»³¹.

Попри труднощі, Р. Дашкевич отримав схвалення Є. Коновальця та розпочав набір охочих вступити до стрілецтва зі складу полонених галичан, які перебували в тимчасовому таборі на окраїні Києва. Прибувши 19 листопада 1917 р. у Дарницький табір, Р. Дашкевич відібрав для куреня перших 22 добровольців, які пізніше стали зав'язком Окремого корпусу Січових стрільців та згодом налічували понад 600 вояків³².

²⁶ Дашкевич Р. І. Артилерія Січових Стрільців... С. 5.

²⁷ Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво: визвольна ідея і збройний чин. Нью-Йорк: Червона Калина, 1956. 360 с.

²⁸ Історія українського війська / відп. ред.: І. П. Крип'якевич, Б. П. Гнатевич та ін. Львів: Вид-во Івана Тиктора, 1936. С. 446.

²⁹ Підкова І. З. Довідник з історії України. (А–Я). 2-е вид., доп.. Київ: Генеза, 2002. С. 761.

³⁰ Курах М. С. Перший козацький піхотний полк ім. гетьмана Мазепи. Вісті братства. 1956. д-ге Вип. 78(5758). С. 4.

³¹ Дашкевич Р. І. Артилерія Січових Стрільців... С. 8.

³² Ковальчук М. А. Євген Коновалець на чолі Січових Стрільців (1918–1919). Український визвольний рух. Львів, 2006. Зб. 8. С. 24–75.

Як засвідчив досвід Першої світової війни, без гарматних підрозділів піхота не могла ефективно діяти на полі бою³³. Р. Дашкевич, будучи фронтовим артилеристом, чудово це усвідомлював, тому взявся реорганізувати створений ним відділ гармашів, щоб утворити гарматну батарею Січових стрільців. Першими артилеристами батареї стали: І. Вишневський, Г. Горичка, І. Дмитрах, П. Коваль, М. Курах, П. Кузик, В. Олеськів, С. Романюк, А. Стельмах, В. Федорович та М. Шкварко. Сам Р. Дашкевич відзначав їхній високий рівень мотивації: «Вони надали настрої і військового духа першій батареї, який перенісся потім на всю стрілецьку артилерію»³⁴.

Створена Р. Дашкевичем гарматна батарея була, по суті, першим артилерійським підрозділом українського війська. «Цих дванадцять гармашів і кіннотників стало початком великої артилерії СС, пізнішої Гарматної Бригади Січових Стрільців у складі шістьох гарматних полків», – згадував Р. Дашкевич³⁵.

Після вирішення кадрових питань він доклав значних зусиль, щоб дістати для батареї артилерійське озброєння та боєприпаси. Оскільки все необхідне для батареї озброєння можна було роздобути лише в демобілізованих частинах російського війська, Р. Дашкевич разом із дев'ятьма гармашами вирушив на станцію Кодно, куди прибували з фронтів Першої світової війни артилерійські формації колишніх імперій. Комендант станції підказав, де є покинуті гармати та інше артилерійське майно. «За станцією Кодно гармаші застали вісім гармат із замками, вісім набійних скринь, польову кухню і вози», – зазначив Р. Дашкевич³⁶. Зовсім скоро все здобуте на станції артилерійське озброєння було перевезено до місця дислокації гарматної батареї.

Саме завдяки наполегливості та командирському хисту Р. Дашкевича вдалося знайти і швидко завантажити артилерійське озброєння на залізничну платформу, адже гармати були важкими, а рамп для їхнього вантаження на станції не було. До того ж із Дашкевичем було лише дев'ять гармашів, та завдяки його кмітливості проблему вирішили: він вигадав спосіб використання дерев'яних колод, щоб підняти майно на залізничну платформу. Крім зазначених проблем, існувала загроза оповіщення про дії гармашів місцевих більшовицьких агентів, якими на той час були насичені українські міста, тож Р. Дашкевич для отримання бажаного озброєння вимагав від підлеглих швидких і злагоджених дій. Унаслідок вдало проведеної операції батарея отримала 60 коней, 4 гармати, 4 набійні скрині і польову кухню. Як професійний артилерист, Р. Дашкевич приділяв велику увагу й вишколу гарматних розрахунків батареї, які вивчали здебільшого за австрійськими підручниками із артилерійської справи. Керували підготовкою досвідчені старшини-артилеристи, які разом з Р. Дашкевичем втекли з російського полону³⁷.

Для Р. Дашкевича значущою була також психологічна загартованість підлеглих, а для підняття бойового духу – патріотичне виховання, орієнтоване головню на формування у гармашів поваги до української культури та традицій, вірності

³³ Внуков В. П. Артиллерия. Москва: Государственное Военное Издательство Наркомата Обороны Союза ССР, 1938. С. 3.

³⁴ Дашкевич Р. І. Артилерія Січових Стрільців... С. 9–10.

³⁵ Там само С. 10.

³⁶ Там само. С. 16.

³⁷ Там само. С. 16–17.

ідеям визвольних змагань. Своє бачення цього питання Р. Дашкевич сформулював так: «Одна ціль присвічувала всьому: батарея – проти лихої долі – таки буде... усі працювали, як тільки могли. Усі розуміли, що це революція, війна, відступ»³⁸.

Уже в лютому–березні 1917 р., під час наступу більшовицьких військ на Київ та Житомир, гарматна батарея Р. Дашкевича прикривала відхід уряду УНР. Урядовці на чолі з М. Грушевським через більшовицький збройний виступ у Києві змушені були втікати до м. Сарни. Гарматна батарея Р. Дашкевича стала вогневим щитом для відходу політиків УНР та не дозволила більшовикам знищити лідерів молодої Української держави³⁹.

Справжнє бойове хрещення особовий склад батареї пройшов уже наприкінці січня 1918 р. у боях із більшовиками за Київ. На початку березня 1918 р. Р. Дашкевич реорганізував батарею в дивізіон. Зі здобуттям столиці його дивізіон розмістився в Михайлівському монастирі, де Р. Дашкевич організував старшинську школу для вишколу командних кадрів, безпосередньо керував навчальним процесом та опікувався навчанням гармашів. У складних боях із більшовицькими військами Р. Дашкевич доклав значних зусиль для зміцнення молодого української артилерії⁴⁰.

Наприкінці січня 1918 р. корпус Січових стрільців було реорганізовано в І курінь Січових стрільців для того, щоб залучити більшу кількість наддніпрянських вояків на службу у свої ряди, які через вплив більшовицької агітації не квапилися вступали до лав Січових стрільців, вважаючи їх австрійською формацією. Такі дії одразу дали позитивний результат і щоденно курінь Січових стрільців поповнювався новими добровольцями. Р. Дашкевич був одним з ініціаторів цього рішення⁴¹.

Варто зазначити, що саме Р. Дашкевич винайшов нову тактику застосування артилерійських підрозділів, яку застосував під час першої українсько-більшовицької війни. Суть задуму Р. Дашкевича полягала в підвищенні мобільності гарматних розрахунків шляхом їхнього розміщення на залізничних платформах. Сам Р. Дашкевич описував це так: «Гармаші втягнули гармату до вантажного вагону. У передній стіні вирубали отвір на гирло гармати, під кінець ляфети підрубали підлогу, щоб при вистрелі був опір для гармати. Стіни вагону обложили тюками соломи, щоб було безпечніше від куль і тепліше. Нанесли набоїв. Гармата була готова до стрілу»⁴². Застосування розрахунку в такий спосіб давало змогу використовувати гармату попереду потяга та вести артилерійський вогонь з коротких зупинок, прикриваючи дії піхоти⁴³. Такий задум Р. Дашкевича суттєво підвищив мобільність артилерії та її живучість, адже після вистрелу гармату відразу перекочували в інше місце, щоби противник не зміг швидко відповісти.

³⁸ Там само. С. 18.

³⁹ Там само. С. 17.

⁴⁰ Ткачук П. Участь генерала Романа Дашкевича у зміцненні артилерійських підрозділів армії УНР. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2003. Вип. 474: Держава та армія. С. 13–18.

⁴¹ Ковальчук М. А. Євген Коновалець на чолі Січових Стрільців... С. 29–30.

⁴² Там само.

⁴³ Там само. С. 22–23.

У подальшому винайдену Р. Дашкевичем тактику дій артилерії застосовувало не лише українське військо, але й армії провідних країн світу.

Роман Дашкевич постійно думав про зростання січової артилерії не лише професійно, але кількісно. Проте його намірам реорганізувати артилерію Січових стрільців у полк завадив переворот. Завдяки підтримці німецьких військ 29 квітня 1918 р. влада перейшла до гетьмана Павла Скоропадського, а урядовців ЦР було заарештовано. Здобувши владу, П. Скоропадський взявся підпорядковувати собі українські військові частини, зокрема скерував своїх представників до січового стрілецтва з вимогою скласти зброю без опору, втім, отримав відмову. Про ті події Р. Дашкевич із сумом згадував: «... батарея могла б розігнати ціле те зібрання..., але це не змінило б ситуації. За гетьманом Скоропадським стояло німецьке командування. У Києві було зібрано... біля 30 000 німецького війська, з яких тих 3 000 Січових Стрільців не могли міряться»⁴⁴.

Січове стрілецтво переважно негативно сприйняло прихід до влади П. Скоропадського. Вояки зазначали, що присягали служити насамперед українському народу, який репрезентувала ЦР. У той час П. Скоропадський вимагав до себе повної лояльності з боку стрілецтва. Тому не дивно, що Є. Коновалець після зустрічі з П. Скоропадським, звернувся до підлеглих, щоб повідомити про відмову визнавати владу гетьмана: «Подав гетьманові свою думку, що СС, як військо УНР, якій вірно служило, яке з іншими українськими військами здобувало Київ, де в боях полягло багато стрільців, не можуть за одну ніч змінити свого ставлення, тому тільки, що чужа сила – німці, усунули уряд УНР і настановили інший уряд». Стрілецтво було повністю солідарним із Є. Коновальцем, тому підтримало його рішення та ще раз заявило, що Січові стрільці є військом українського народу, а не «найманцями» окремих урядів⁴⁵. Через непокору П. Скоропадський наказав роззброїти Січових стрільців (разом з гармашами Р. Дашкевича), тому корпус тимчасово припинив своє існування. Р. Дашкевич скорботно виснував: «Батерія склала зброю. Було це, здається, у Страсний Четвер 1918 року»⁴⁶.

Гетьманський переворот збігся з Великодніми святами 1918 р. Будучи сином священника, вихований у дусі українських звичаїв та традицій, Р. Дашкевич любив і поважав найдавніше християнське свято: «Великдень 1918 року. Я в Києві. Та сумний цей Великдень, хоча в столиці України. Перша батарея Січових Стрільців (я був її командантом) зложила зброю по виборі гетьманом Скоропадського. Сумно в батерії. У Михайлівському монастирі в центрі Києва, на Софійській площі, 50 м до пам'ятника Богдана Хмельницького, а зі 100 м – до Софійського собору царив також сум. У монастирі під церквою стоїть 8 наших гармат без замків. У нас зброї нема; полишено тільки старшинам револьвери і шаблі.

А батарея збиралась святкувати Великдень величаво. Зложили і гроші на свята, впорядкували цілий монастир. За впорядкування монастиря, за вивіз до яких 600 фір гною, обіцяв завідуючий монастиря для цілої батерії спекти паску.

⁴⁴ Там само. С. 46.

⁴⁵ Там само. С. 48.

⁴⁶ Там само. С. 49.

З монастирською владою жили ми добре. Правда, мешкали ми в монастирських стайнях. Монахи були з цього досить невдоволені, але ми якось погоджувалися зі собою. Гарматчики не робили ніяких прикростей монастиреві. Бувало – стоїть наш вартовий коло гармат, а монах, закутавшись в кирею, з довгою сивою бородою ходить нічню на варті довкола церкви. Колись монахи говорили по-московськи, та тепер учились говорити по-українськи. Нераз помагали ми монахам.

У Києві не було муки. Та монахи мали свої добра і мали збіжжя. Не раз батарея привозила їм муку чи збіжжя батарейними кіньми, а за це монахи погодилися дати нам третину привезеного. І ми мали муку на пироги, нераз і ярину – бо постачання все ж таки не було ще наладане. Батерія була вдоволена, що мала ярину та муку, та й монастир був вдоволений, що ми йому привозили продукти. Так і перед Великодніми святами, ще перед переверотом Скоропадського, привезли ми муки, з тим, що монастир мав нам спекти паску для всіх. Не легко було спекти паску, бо її треба було аж на 250 людей. Та за це ми очистили монастир, позамітали. Дійсно Великдень хотіли зустрічати.

Коли ж Січові Стрільці зложили зброю, настала інша влада, завідуючий монастирем почав покручвати головою, що з паскою щось невиразно. У Велику п'ятницю розішлась чутка, що німці хочуть поарештувати стрільців та вивезти, як австрійських громадян до Австрії. Але з наших гарматчиків ніхто й не думав, щоб вертати в Австрію. Ми всі стали вже “соборниками”. Ми на Україні, це наша Батьківщина, і все одно, що зложили зброю, то все ж таки з України ми не підемо. На брамах монастиря стояли німецькі варти; в одній нашій кімнаті – німецька вартівня, в другій – німецький старшина, а гарматчики один за другим виносять свої речі з монастиря та кожний шукає якоїсь квартири в місті. Посумніли і наші коні, бо нема їх чим уже годувати, і батерійна кухня вже не варить, бо не має що варити.

Великдень! Побажасмо собі ще рано всього найкращого при свяченому яйці і зараз рано з монастиря всі гарматчики мають відійти, щоб німці не поарештували. На Великдень було в монастирі багато людей; одні йдуть туди, другі сюди, тож і кожний з нас вийде з монастиря, хоча німецькі варти стояли на брамах і мали не перепускати наших гарматчиків.

В 7 год. Рано побажав я всім гарматчикам при свяченому яйці на коритарі всього найкращого, а найважніше одного – щоб якнайскорше ми зійшлися знову разом при наших гарматах та й знову добували славу при гуку гармат так, як добували її під Коростенем, Сарнами, Бучою, під Києвом, та й щоб якнайскорше ми, як переможці, вернули в Київ. Заспівали “Христос Воскрес”. Та сумно стало. Впродовж півгодини наші касарні були порожні; не було ні одного гарматчика. Стояли тільки опущені гармати без замків під церквою.

Прекрасна весна в Києві. Все цвіте! Та й я пішов на квартиру на Подол. Забув одно, що на весну людині хочеться також їсти, а на Великдень у Києві позамікані всі ресторани, цукорні і загалом усе. Прийшлося Великдень голодувати весь день – так, як у 1916 році, коли цілий день сидів голодний на коні.

Невдовзі мої гарматчики зійшлися, але аж на запорозьких степах та на степах над Доном у Запорозькім корпусі, де створено з нас т. зв. 4-ту батарею легкогарматного Запорозького корпусу»⁴⁷.

Для того, щоб зберегти існування своєї формації, Р. Дашкевич був змушений передислокувати батарею на південь, щоб разом зі своїми артилеристами продовжити військову службу у складі Запорозького легкого гарматного полку, яким командував полковник Парфенів. Зовсім скоро гарматна батарея Р. Дашкевича була включена у штат полку та отримала найменування 4а батарея Запорозького легкого гарматного полку⁴⁸. Розпочалась нова сторінка історії артилерії Р. Дашкевича.

Незважаючи на те, що внаслідок роззброєння Січових стрільців гетьманськими військами артилеристи втратили все озброєння, Р. Дашкевич продовжував перейматися боеготовністю своєї батареї, тож домовився про вишкіл гармашів при 3й батареї імені сотника Савицького. Варто зазначити, що навіть у таких складних умовах Р. Дашкевич зумів організувати ефективну практичну підготовку і запобігти деморалізації підлеглих, які згодом ще не раз виявили себе у боях з ворогами. У спогадах він виснував: «Заняття у батареї були легкі. Гармаші сходилися на збірку о 7-й годині зранку. Відбувалася руханка, а часто замість руханки переходили січові вправи до співу... По руханці була півгодини муштра, а далі вправи при гарматах, кулеметах. О 10-й годині вправи кінчилися і гармаші ішли на ріку... По полудні о 4-й годині...продовжено військові виклади про касарняну службу, читання мап, міряння віддалень, керування вогнем батареї, рисування ситуаційних плянів... Далі ішли виклади з історії України, з літератури або читалися книжки»⁴⁹. Р. Дашкевич усвідомлював, що лише регулярними, практичними заняттями зможе зберегти бойову готовність своєї гарматної батареї.

Восени 1918 р., коли Є. Коновалець після чергового звернення отримав дозвіл гетьмана П. Скоропадського відновити Корпус Січових Стрільців (Корпус СС), Р. Дашкевич одним із перших прибув до Білої Церкви, щоб розпочати заново формувати гарматний підрозділ. Дуже швидко завдяки командирі січової артилерії було створено й укомплектовано фахівцями і технікою нову артилерійську батарею. Деяко парадоксально, проте саме в боях із гетьманцями під час повстання Директорії УНР новостворена артилерійська формація продемонструвала свою боездатність, а Січові стрільці виявили себе якнайкраще. Один із лідерів Директорії, В. Винниченко, згадував: «... але головною нашою силою, на яку я принаймні найбільше рахував, був полк Січових Стрільців, галичан, що стояв у Білій Церкві. Він мав півтори тисячі багнетів, був зразково дисциплінований і складався з національно свідомого елементу». Він зазначав: «Цей полк на думку організації, мав би служити ядром повстання, круг якого гуртувались б інші наші сили...»⁵⁰.

Разом з артилерією Р. Дашкевича у бою під Мотовилівкою діяв підрозділ сотника Ф. Черника. Він також відзначав професійність та мужність артилеристів Р. Дашкевича у бою: «Батерія СС виказала у цьому бою найбільше ініціати-

⁴⁷ Вісті з Лугу. 1937. Квітень. Ч. 4. С. 51–55.

⁴⁸ Дашкевич Р. І. Артилерія Січових Стрільців... С. 62–64.

⁴⁹ Там само. С. 64–65.

⁵⁰ Винниченко В. Відродження нації: в 3 т. Київ; Відень: Дзвін, 1920.

ви та вклала в стрілецьку перемогу під Мотовилівкою не тільки те, що стрілецькі гармати стріляли, але і їздові та обозники воювали як вершники»⁵¹.

Подальші бої за Київ схиляли все більше полків і дивізій гетьманської армії переходити на бік військ Директорії, що сприяло поповненню гарматних підрозділів Р. Дашкевича людськими ресурсами та бойовою технікою. На початку грудня 1918 р. він реорганізував артилерію Осадного корпусу Січових Стрільців Є. Коновальця у гарматний полк. Згодом Р. Дашкевич брав активну участь у формуванні артилерії Чорноморського кошу, Запорізького корпусу та Сірожупанної дивізії⁵².

Після захоплення Києва військове керівництво Директорії УНР високо оцінило організаційну та бойову діяльність гармашів, тому підвищило Р. Дашкевича за рангом до полковника артилерії. У лютому 1919 р. за його участі було сформовано шість гарматних полків, якими командували досвідчені артилеристи, сотники Я. Бутрин, М. Курах, В. Зарицький, Д. Інків та О. Голубаєв. Незабаром сформовані полки об'єднали в потужну артилерійську бригаду, яка налічувала 4 600 бійців та мала 70 гармат і 2 000 коней⁵³. На озброєнні бригада мала 52 легкі гармати, 10 гаубиць, 4 гірські, 4 далекострільні гармати⁵⁴. Р. Дашкевич постійно опікувався всією українською артилерією та дбав про її розвиток.

Вагомий вклад Р. Дашкевич зробив й у формування гарматних батареї 3-ї Залізної пішої дивізії (полковника О. Удовиченка), повстанської «Запорізької Січі» (отамана Ю. Божка), Чорноморського кошу та Волинської групи. Під керівництвом Р. Дашкевича було сформовано два гарматні полки командирів В. Зарицького та Я. Бутрима, які він спрямував на допомогу до галицького війська генерала М. Омеляновича-Павленка. Саме зазначені полки 6 березня 1918 р. брали участь в операції зі знищення складу з боєприпасами польських військ, який розміщувався в районі головного вокзалу м. Львова. Унаслідок вдалих дій артилерії Р. Дашкевича почалася масова паніка серед польського гарнізону, а втрата боєприпасів негативно позначилася на боєздатності їхнього війська. Однак вдалими діями наддніпрянських артилеристів тоді, на жаль, не змогла повною мірою скористатися Начальна команда Галицької армії, упустивши шанс визволення Львова. Як пізніше зазначали польські історики: «... тоді галичани могли повернути свою столицю»⁵⁵.

Упродовж служби Р. Дашкевич постійно приділяв велику увагу вишколу гармашів, підтримував високу дисципліну та порядок в артилерійських частинах, дбав про національно-патріотичне виховання, організовував відзначення християнських галицьких традицій. Він першим домігся ліквідації в частинах окремих старшинських їдалень, чим завоював авторитет і пошану серед рядових гармашів. Відомий стрілецький історик С. Ріпецький згадував: «Гарматна бригада була зразковою частиною Корпусу СС. Її знаменита організація, дисциплінованість та бойова управа були гордощами Січового Стрільцтва»⁵⁶.

⁵¹ Дашкевич Р. І. Артилерія Січових Стрільців... С. 90.

⁵² Ткачук П. П. Участь генерала Романа Дашкевича у зміцненні артилерійських підрозділів... С. 15.

⁵³ ЦДАВО України. Ф. 10781. Оп. 4. Спр. 1. Арк. 124–125.

⁵⁴ Литвин М. Р. Українськопольська війни 1918–1919 рр. Львів: Місіонер, 1998. С. 172.

⁵⁵ Там само. С. 333–335.

⁵⁶ Ріпецький С. Т. Українське Січове Стрільцтво. Визвольна ідея і збройний чин. Нью-Йорк: Червона Калина, 1956. С. 284.

Узимку 1919 р., під час більшовицької агресії проти УНР, артилерійські полки Р. Дашкевича забезпечували підтримку дій піших дивізій на фронтах від Полтави до Вапнярки. Вже на початку квітня 1919 р. було перекинута січову артилерію (яка на той час мала 80 гармат і 3 850 вояків) для протистояння більшовицьким військам до Проскурова, де гарматні Р. Дашкевича зупинили ворожий наступ⁵⁷.

Однією з причин поразки української армії стало затиснення наших військ більшовиками, денікінцями і поляками з трьох напрямків⁵⁸. У складі військ УНР підпорядковані Р. Дашкевичу гарматні частини перейшли 6 грудня 1920 р. до партизанських дій, та ще тривалий час підтримували вогнем рейди українського війська. Проте внаслідок військового тріумфу більшовиків та окупації українських земель артилеристи Корпусу СС були інтерновані у Польщі⁵⁹.

Про нові реалії на початку 1920 р. Р. Дашкевич висловився так: «Луцьк. Ми – по програній війні із большевиками і денікінцями – інтерновані в Луцьку. Безділля. Сум. Це так, якби машину в повнім розгоні нараз спинив. Чи є думка, чи є бажання і чи є надія на щось інше, краще? Святий вечір. Зійшлись у селі стрільці. Це також люди з цілої України, але всі стрільці без зброї, без держави. Сіли і мовчки, без побажань, їли вечерю. Та вкінці один вирвався та побажав усім одного, що було найдорожче всім – щоб ми якнайскорше дістались на Україну, у свою державу, здобули зброю. Це одинокі бажання у нас усіх. І за це бажання, щоби дістати зброю у руки, ми були б вмерли усі. Не йшла і коляда. Розійшлися всі сумні з одним бажанням: дістати в руки зброю»⁶⁰.

Після поразки українців у визвольних змаганнях 1917–1921 рр. і поділу України між Росією, Польщею, Румунією та Чехословаччиною Р. Дашкевич та інші старшини різних українських армій (Січових стрільців, Української галицької армії та ін.) під проводом Є. Коновальця продовжили боротьбу, але вже в інших умовах та іншими методами. 30 липня 1920 р. у Празі відбулось останнє засідання Стрільцької ради Січових стрільців, на якому під керівництвом командира Січових стрільців полковника Євгена Коновальця було створено Українську військову організацію (УВО) – нелегально на західноукраїнських землях, що відійшли до Польщі, зокрема перший осередок УВО відкрили у Львові. Перший з'їзд УВО відбувся у серпні 1920 р. у Празі. На ньому було ухвалено низку постанов і завдань для УВО, спрямованих на усунення різниці між придніпрянцями та галичанами й затвердження ідеї соборності всіх земель України⁶¹.

Політична ситуація, в якій опинилися недавні Січові стрільці, була надзвичайно складною. Уряд Української Народної Республіки з вищими представниками армії УНР 6 грудня 1919 р. вирішили переформатувати регулярне військо на партизанське. Відповідно, на Старшинській раді Січових стрільців

⁵⁷ Дашкевич Р. І. Артилерія Січових Стрільців... С. 193.

⁵⁸ Якимович Б. З Причини поразки ЗУНР: вторгнення, бездіяльність чи зрада? *Український історичний журнал*. 2019. Вип. 1. С. 183. doi: <https://doi.org/10.15407/uhj2019.01.180>

⁵⁹ Удовиченко О. І. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921. Вінніпег, 1954. 176 с.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Український визвольний рух Організаційні початки УВО та формування її структури (1920–1922). *Центр досліджень визвольного руху*. Львів, 2007. 36. 11. С. 20–22.

ухвалили розпустити Корпус СС, проте кожному залишили особистий вибір: доєднатися до партизанської війни та під командування ген. М. Омеляновича-Павленка вирушити в Зимовий похід у тил ворога чи відійти на захід. Для всіх частин армії УНР вищезгадане рішення мало тільки формально-тактичне значення, але для Січових стрільців воно було вирішальне. Після формального розв'язання Корпусу СС польські війська несподівано його оточили, роззброїли й інтернували до таборів для полонених, тобто Корпус СС, по суті, перестав існувати. У польських таборах для полонених Січові стрільці перебували всю зиму 1919–1920 рр., а навесні 1920 р. їх почали випускати вже як цивільних, або вони самі вчиняли втечу, адже й надалі вважали себе вояками Української Народної Республіки, намагались відновити зв'язок із військовими командами та урядом⁶².

Для продовження визвольної боротьби Україна потребувала насамперед військових сил. 2 вересня 1920 р. вже було опубліковано перше розпорядження «Приказ УВО ч. 1», що засвідчило початок її роботи: «... ініціативу до заснування Української Військової Організації дали кілька старшин з колишнього Корпусу Січових Стрільців, а саме: пол. Роман Дашкевич, підполковник Михайло Курах...», – згадував очевидець цих подій М. Курах. Вони на початку 1920 р. зібралися у Львові і на спільній нараді вирішили створити таємну військову організацію та підтримувати тісний зв'язок з урядом Петлюри і проводити діяльність у співпраці з ним. Після розв'язання Стрілецької ради й заснування УВО колишні старшини Січових стрільців виїхали з наказом створити осередки УВО на місцях. Отже, перший керівний осередок УВО у Львові, що мав назву «Начальна Колегія УВО», був заснований у вересні 1920 р. З приїздом до Львова полковника Є. Коновальця організацію перейменували на «Начальну Команду УВО». Головним завданням УВО було стати центром української армії у відновленні протибільшовицької війни в найближчому майбутньому. УВО планувала очолити революційно-політичну боротьбу українського народу проти окупантів. Щойно прибувши до Львова, полковник Є. Коновалець скликав таємні збори, у яких взяло участь 100 колишніх старшин. Відповідно до тез його доповіді, він доводив їм замисел роботи УВО, а саме: боротися з усякими виявами русофільства й полонофільства, готуватися до затяжного періоду польської окупації, оживляти роботи всіх урядових інституцій та організацій, виховувати українську молодь у дусі ідеї незалежності та віри у власні сили. Завдання виховання молоді було здебільшого покладене на Р. Дашкевича. Також за перший рік існування УВО багато організаційної роботи зі створення військового осередку, який би керував збройною боротьбою на західноукраїнських землях, проводив Р. Дашкевич як один із керівників. Після створення УВО кожному старшині були поставлені конкретні завдання. Р. Дашкевичу доручили продовжити роботу «Січей», а потім «Лугів» із метою підготовки молоді в майбутній війні за самостійність і соборність українських земель. Потрібно було врахувати й не повторити помилок перших

⁶² Мірчук П. Ю. Нариси історії ОУН. 1920–1939 роки. 3-тє вид., доп. Київ: Українська видавнича спілка, 2007, С. 18.

визвольних змагань, тому Р. Дашкевич мав згуртувати молодь у дисципліноване нове українське військо⁶³. Це, зокрема, підтверджує листування Р. Дашкевича з Є. Коновальцем, у якому Є. Коновалець писав про неминучість Другої світової війни, до якої український народ мусить бути готовий.

Ясна річ, що не вся робота Р. Дашкевича в УВО нам відома. «Ольга Басараб згинула за УВО. Польська поліція тією законспірованою організацією найбільше була заалармована. У 1924 р. в арештах на Яховича мене переслуховував Кайдан, тип грубого австрійського фельдфебеля. І хоч не брався до бійки, пінився від люті, вмовляючи мене, що мушу належати до УВО, бо там є мої “камрати” Коновалець і Мельник...».

Улітку 1921 р. кілька Українських січових стрільців, серед яких був і Р. Дашкевич, вирішили відновити «Повітову Січ». У приміщенні товариства «Зоря» відбулися загальні збори, оскільки свого вони вже не мали. Новим коштовим обрали Р. Дашкевича. Роман написав про це Кирилу Трильовському, який тоді перебував на еміграції у Відні. Потрібно було розвиватися, наздоганяти те, що було втрачене. Тому Р. Дашкевич навесні 1922 р. організував у залі «Сокола-Батька» протипожежні курси, на які з'їхалися представники «Січі» зі Львова та інших воєводств. Пізніше, у червні 1922 р., на площі «Сокола-Батька» у Львові відбулося повітове січове свято, в якому взяло участь 400 січовиків і січовичок із Львівського повіту. Зібралось також багато українців зі Львова. Це було перше таке святкування в Україні з часів визвольних змагань. Львів'яни хотіли знати, чи існує ще «Січ» і нарешті побачили нових січовиків, сповнених військового духу та ентузіазму. Р. Дашкевич розумів потребу мати власне видавництво і тому відновив «Січові вісті». На початку 1923 р. польський уряд заборонив відновлення всіх довоєнних організацій, які ще не розпочали діяльності, тому відродити стару «Січ» було неможливо. «Повітова Січ» подала владі на затвердження назви багатьох сіл за старими назвами, але отримала чітку заборону з поясненням, що товариства мають військове спрямування. Не допомогли зміни в самих статутах, які внесли для вдоволення польської влади, очевидно, їй не подобалася сама назва «Січ». У червні 1923 р. відбулося ще одне січове свято, але не таке яскраве й мотиваційне, як раніше, оскільки влада закрила багато осередків січей в Львівському районі. Січі згасали. Щоправда, взимку 1923 р. «Повітова Січ» змогла організувати в залі Музичного товариства ім. М. Лисенка руханково-вокальний вечір, а в червні 1925 р. – останнє січове свято у Львові, в якому взяло участь кілька незакритих «Січей», а ще «Луги» Р. Дашкевича, які продовжили роботу «Січей» під іншою назвою. У травні 1926 р. польська влада остаточно закрила «Повітову Січ». Так перестало існувати товариство, що вже мало свою незабутню історію з 1908 до 1926 рр.⁶⁴.

Історія створення товариства «Луг» розпочалась восени 1925 р. Увесь час незмінним головою організації був Р. Дашкевич. Згрубша «Луг» продовжував

⁶³ Галайко Б. М. Військове-політичне становище на українських землях на початку 1920-х рр. та створення української військової організації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2013. № 752. С. 132–135.

⁶⁴ Олена Степанів – Роман Дашкевич: спогади і нариси... 632 с.

традиції «Січі». Сама структура молодіжного товариства «Луг» мала триступеневу форму. Центральна організація перебувала у Львові, діяли також повітові «Луги» та товариства на місцях. Загалом, «Луг» наслідував напіввійськову структуру, оскільки навчав свій особовий склад стрільби та військової підготовки, а у час визвольної боротьби луговики носили військову форму⁶⁵.

Упродовж 1925 р. у селах Галичини з'являється більше двохсот таких товариств, а у 1926 р. – шістсот. Перед товариствами «Луг», окрім пропагування спорту, поставали культурно-освітні завдання: проводити публічні лекції, влаштовувати концерти, створювати хорові колективи, організувати курси для малограмотних та ін. Починає виходити друком низка лугових періодичних видань: журнал «Луговик» (1926–1928), календарі (1930–1939), пресовий орган «Січові вісті», який було перейменовано на «Вісті з Лугу». Увесь цей рух очолив колишній полковник Січових стрільців, колишній кошовий Львівської «Повітової Січі» – Р. Дашкевич⁶⁶.

«Лугова організація має не лише плекати фізичну силу і справність серед поодиноких членів. Вона сама, як цілісність, має бути свідомою, карною, готовою до самопожертви, силою української нації. Державні народи мають військові формації, що виховують їм карні сили оборонців. В нас має робити це Луг. Лугова Організація – це залізний обруч на колесі нашого громадського життя. ... З цими напрямними Лугова Організація пішла в край. Село за селом основувало в себе Луги», – виснував В. Федорчак. Середня чисельність одного товариства становила 50–80 осіб, деякі налічували до 150 осіб, основним контингентом були люди зі сіл.

Перебуваючи в еміграції, Р. Дашкевич брав активну участь у діяльності ветеранських організацій, написав низку спогадів про період Української революції 1917–1921 рр. і власні переживання. Проте за характером Р. Дашкевич був скромною та небагатослівною людиною, тому, на жаль, залишилось обмаль спогадів про нього від старшин, з якими він пліч-о-пліч боровся за українську незалежність. «Мої батьки були скупі на спогади про свої молоді, військові, а також еміграційні роки», – пізніше описував у монографії син генералхорунжого Армії УНР Ярослав Дашкевич⁶⁷.

«Відданий душею ідеї визволення України, ідеаліст, невтомний робітник на народній ниві. Справжній народолюбець, демократ у повному того слова значенні. Він майже не мав свого особистого життя. Весь час, вільний від фахової праці, віддавав українській молоді, виховуючи її в лицарському дусі, нав'язуючи до народно-правних ідеалів і тенденцій Запорозької Січі, що їх втілював у життя... Як великий ентузіаст, організатор і активний фронтовик, генерал-хорунжий д-р Роман Дашкевич перейде до історії організації української збройної сили та

⁶⁵ Шумський І. І. Західноукраїнський молодіжний рух Національно-демократичного спрямування у 20-ті роки ХХ ст.: окремі аспекти організаційного будівництва. *Збірник праць Тернопільського міського осередку Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка*. Тернопіль, 2018. Т. 1. С. 150.

⁶⁶ Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. С. 141.

⁶⁷ Олена Степанів – Роман Дашкевич: спогади і нариси... 632 с.

наших визвольних змагань як один із заслужених патріотів землі української», – так описав Романа Дашкевича Іван Дурбак⁶⁸.

Роман Дашкевич помер 11 січня 1975 р., був похований у м. Куфштайн (Австрія).

У соборі Святого Юра у Львові 15 червня 2008 р. українська громадськість попрощалась із генералом-хорунжим Армії УНР Романом Дашкевичем, останки якого перевезли на Батьківщину через 33 роки після його смерті. Того самого дня прах генерал-хорунжого поховали на Личаківському кладовищі на полі почесних поховань.

Андрій Баган

⁶⁸ Олена Степанів – Роман Дашкевич: спогади і нариси / упоряд.: Я. Р. Дашкевич, І. В. Дурбака, Г. І. Сварник. Львів: Літературна агенція «Піраміда», 2009. 632 с.